

DE BRIEF AAN KARDINAAL MERCIER

Romain Vanlandschoot

Inleiding: de eerste week van augustus is bijzonder druk voor de kapelaan.

1. *Een geënerveerde flamingant*

De koning antwoordt niet op de brief van 11 juli. De veiligheidsdiensten verzoeken om de verwijdering van de kapelaan. De regering wordt grondig herschikt.

Daarom verhoogt kapelaan nu het tempo van zijn initiatieven.

Eerst een brief 'aan den opperbevelhebber van 't leger', geserreerd, helder, radicaal.

In afspraak met de leiding van de frontbeweging.

Hij wil de verwezenlijking van een sinds lang gekoesterde droom: een brief aan paus Benedictus XV en een aan kardinaal Mercier. Het wordt eerst de kardinaal.

In deze brief springen twee essentiële kenmerken in het oog. Vooreerst de bijzondere aandacht voor de publicaties en de teksten van de kerkvorst. Tot zeven maal toe citeert of verwijst Verschaeve naar uitspraken tussen 1892 en 1916. We behouden er vijf van. Vervolgens ontwikkelt hij een scherp dispuut over de grenzen van het christelijk geloof, de kerkelijke discipline en de vrijheid van politieke overtuiging.

2. *Onverschrokken criticus van de wereldberoemde kardinaal*

Hij begint echter met tweemaal de lof te zwaaien. Om te beginnen citeert hij een belangrijke zin uit de toespraak van 21 juli 1916 in Sint-Goedele te Brussel. 'De grote bewerkers van de Belgische grandeur, dat zijn de soldaten' ('les premiers artisans de cette grandeur ...'), de soldaten die Verschaeve immer voor ogen staan, 'de piotten in het slijk van de IJzer'. Vervolgens spreekt hij de lof uit voor het 'moedige' document van 24 november 1915: de brief aan het Duits en Oostenrijks episcopaat, omwille van zijn bikkelhard requisitoir over het door Duitsland gepleegde onrecht en de gruwelen. Niemand heeft zoals Mercier een openlijk protest uitgesproken.

Maar na deze uitgebreide captatio benevolentiae trekt Verschaeve hard van leer. In die zelfde toespraak van 21 juli heeft de aartsbisschop het over Thomas van Aquino, 'le docteur le plus autorisé de la théologie chrétienne.' Verschaeve amplifieert nog deze passus: Mercier heeft de Aquinaat 'zoo geniaal in het licht gesteld' door zelf 'als allerhoogste wijsgeer' zijn leer te herformuleren. Helaas geeft dit zo bewonderde rationele systeem geen enkele toegang tot het existentiële lijden van de soldaten. Verschaeve is het volstrekt oneens met dit door de kardinaal gehandhaafde patroonschap van het thomisme. 'We willen geen verwaand geredeneer met U'. Voorzichtig wijst de kapelaan naar uitspraken 'der hedendaagsche philosophie'. Die hebben het over '*de directe voeling*' van de levende werkelijkheid, een verholen aanduiding van de 'intuition directe' van de toen bijzonder actuele Franse filosoof Henri Bergson, wiens 'élan vital', 'évolution creatrice', 'durée' hem veel meer zegden. Of misschien ook het aarzelend begin van de nieuwe Duitse filosofie van Edmund Husserl, die de 'Bedeutung' van de ons omringende verschijnselen ('fenomenologie') uit puurde, eveneens uit directe intuïtie en accepteren van de historiciteit. (Onderricht in Göttingen, 1901-1914). Maar bovenal prees hij zijn ware meester Henry Newman, 'uw geniaal deelgenoot in 't kardinalaat', wiens 'Grammar of Assent' (1870, herhaaldelijk herdrukt) een onvertogen verdediging inhield van de meerwaarde van de existentieel beleefde waarheid. Herhaaldelijk heeft Verschaeve dit benadrukt in zijn '*Oorlogsindrukken*'.

3. 'Onze toestand dwingt ons tot spreken'

De ellenlange klachtenlitanie van Adiel Debeuckelaere c.s. wordt hier meesterlijk samengevat in niet meer dan 20 lijnen. De slotsom is staalhard: 'waartoe kan 't leger de Vlaamsche volksjongens gebruiken tenzij tot loopgraaf-soldaten, dus tot kogeldoel en tot kanonnenprooi.' Het is dit Belgisch leger dat fundamenteel fout zit. En zolang dat leger niet verandert, verandert er niets in het land: 't leger is de spiegel van 't land'.

Het zijn de grote hervormingen die het moeten doen, de structuur van het land moet radicaal gewijzigd worden. En daar gaat Verschaeve bliksemsnel op in. 'Allen zijn wij het er over eens dat de verandering radicaal moet zijn: verreweg het meeste deel, en dat zijn duizenden en duizenden, denken dat de bestuurlijke scheiding alleen ons recht op vaste grondslag kan vestigen, en dus de eenige vorm is waarmede wij vrede kunnen nemen.'

Hij opent zijn aanval op de kardinaal aldus: 'Uwe Eminentie heeft in al hare toespraken en brieven onder den oorlog zoo uitsluitend het staatsrecht van België naar boven gekeerd en de Vlamingen daar tegenover, als zoo van zelf sprekend, in 't ongelijk gesteld, dat wij zelfs een oogenblik zijn gaan twijfelen of wij niet onvaderlandsch handelden...'

Voor Verschaeve is het absoluut duidelijk: de kardinaal negeert volstrekt het Vlaamse volksrecht, weggeduwd door het Belgisch staatsrecht, op grond van zijn thomistische visie. (Helemaal anders dan pater Callewaert die in *De Stem uit België* van 28 juli 1916 het Vlaamse volksrecht onverkort toe leidde naar Thomas van Aquino en zijn 'De Legibus').

Onvervaard concludeert Verschaeve daaruit: '*Uwe Eminentie stelt daden die met een rechtelijk standnemen tegenover de Vlaamsche zaak staan.*' Het is een straffe uitspraak. De kapelaan ziet de onverkwikkelijke gevolgen daarvan. De kardinaal is tegen 'de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool'. Het geeft Verschaeve de gelegenheid om de kwestieuze ontduubeling van de Leuvense leergangen aan te kaarten: ze zal niet anders dan 'een Vlaamsche asschepoester' opleveren. Maar het meest van al is hij geschrokken over het derde 'standnemen': 'een nog openlijker standnemen tegen de bestuurlijke scheiding'.

Dat laatste valt hem bijzonder zwaar. Natuurlijk hebben deze aangelegenheden te maken met opdringerige Duitse bezettingsmaatregelen. Verschaeve keurt deze in geen geval goed, maar hij wil verder dan de actualiteit kijken. Er is voor hem geen twijfel: het 'standnemen' van de kardinaal evenzeer het principieel 'bekampen van het door U steeds nog onbegrepen of minstens ondoorvoeld Vlaamsch recht.'

Als priester is Verschaeve ten zeerste geschrokken door de bijkomende maatregelen tegen de (activistische) ijveraars voor bestuurlijke scheiding: de oplegging van een speciale eed aan de seminaristen-wijdelingen (mei 1917). Van Adiel Debeuckelaere en sommige anderen had hij daaromtrent alarmerende berichten vernomen. 'Gelooft Uwe Eminentie in gemoede dat het zelfs éénen onder ons zal mogelijk zijn met hen samen te werken, heelemaal samen b.v. op sociaal gebied, nadat ze ons politiek hebben afgezworen?'

Slotbeschouwingen

'Eminentie, we hebben gesproken zonder iets te verzwijgen.' Wij begrijpen niet dat de 'professor' van de 'beroemde *Psychologie* [1892] niets verstaat van de Vlaamse volksziel. Hij waarschuwt voor de nefaste gevolgen na de oorlog. 'Waarom komt, nu alweer, gelijk het zoo dikwijls gebeurde in onzen parlementairen strijd om de Vlaamsche wetten, ons katholiek-zijn (...) als een vuurversperring tusschen ons en ons Vlaamsche recht...?'

Formeel verzocht hij de kardinaal 'dat geen drukking door U zal uitgeoefend worden op katholieken, maar dat ze volkomen vrij gelaten worden om voor 't goed van 't eigen volk en ook van den staat *die staatsinrichting* voor te staan die zal blijken de beste te zijn.' Even later

luit het in de brief aan de paus, dat het ging om '*l'autonomie d'une Belgique fédérée*. Et cela serait la solution de loin la plus favorable.' (het federalisme dus).

Verschaeve schreef niet in naam van de priesters, wel in die van 'tweehonderd Vlaamsche intellectueelen aan het front'. Hij verzekerde dat vele gewone Vlaamse soldaten, wel '50.000', 'naar volksche wijze de draagwijdte van deze brief' begrepen en als Mercier en de legerleiding het toelieten, dit document zouden ondertekenen. Wat zijnerzijds wishful thinking was.

De kapelaan had de bedoeling de zwaar drukkende invloed van de kardinaal te counteren. Hij is daar niet in geslaagd. Moge dit referaat u daarvan overtuigd hebben.